

Hallgatóság IX:5

A HELVÉT HITVALLÁSU
BÉKÉS-BÁNÁTI EGYHÁZMEGYE

1864. év novemberhó 16., 17., 18., 19. napjain

CSONGRÁDMEGYÉBEN H.-M.-VÁSÁRHELYEN

TARTOTT

KÖZGYÜLÉSÉNEK

MEGHÍVÓ

Hajnal Ábel esperes és Lónyay Menyhért s.-gondnok urak kettős elnökletük alatt.

Jelen voltak:

Szél Sámuel, Juhász Antal, Szalai István egyházi főjegyző, Turi Dániel, Csánki Beniamin egyházi-, Bonyhay Beniamin, Bánfy József, Szathmáry Károly világi főjegyző, Kovács Ferencz világi tanácsbírák, Tatár János egyházi-, Papy Sámuel v. aljegyzők.

Ezekon kívül, mint egyes egyházak képviselői:

Bánfai egyház részéről: Tóth Ferencz lelkipásztor, Gábor János gondnok; *Békés* részéről: Benedikti József presbyter, Szegedi Károly tanár és népisk. vál. jegyző; *Gyula* részéről: Papp Mihály lp., Sánta Ferencz presbyter; *Oroszára* részéről: Kodó Márton lp., Bordé Lajos presbyter; *makói* egyház részéről: Szöllősi Antal lp., Papp József gondnok, Balogi Bálint presbyter; *Szeged* részéről: Varga Pál lp., Balog János városi szenator és presbyter, Kovács János gondnok; *Szentlőrinc*: Szabó Károly, Kovács József, Jakó Sándor presbyterek; a *h.-m.-vásárhelyi* egyház részéről: Tóth Ferencz és Miklovicz Bálint lelkipásztorok, Papp József gondnok, Török Bálint, Szabó Mihály, Papy Dániel, Szomor Imre, Kotormán István, Lázár Ferencz presbyterek; *vásártói* egyház részéről: Csák János lp.; továbbá Fejes István h.-m.-vásárhelyi lyceumi ig. tanár, Csukás Beniamin iskola körügyelő, s számos hallgatók.

1) Mindenekelőtt az egyházmegye egyházi és világi tanácsbírái, az egyházak jelenlevő lelkipásztorai, képviselői és a helybeni népes gyülekezet számos tagjai, a gyűlés első napja reggelén istentiszteletre az ó templomban megjelenvén, buzgó éneklés után Szeremley Sámuel a.-lelkész ur kenetteljes imában emelt hálafohászt az egek urához, a kegyelem-országának itt e földön felállításáért, s buzgó szavakban kérte a szentlélek segélyét az egybesereglett gyülekezetre.

2) Ennek folytán a helybeli nagy iskola tanácstermébe vonulván be a gyűlés tagjai, esperes ur ihletett kebelből fölszálló könyörgésben kérte az ur áldó kegyelmét a jelen tanácskozára, s a tanácskozás folyamán egyházaink és iskoláink érdekében hozandó határozatokra. — Majd megnyitó beszédében érzékeny és megható szavakban fölemlítvén, miképp az Ur hatalmas kezei, édes hazánk és magyar ref. Sionunk sokat hányatott, s megrongált hajóját a lezajlott inség hullámai közül már-már csendes révpartra vezérlék, bőv részt juttatván számunkra e folyó évben a természet gazdag áldásaiból: habár anyagi és szellemi érdekeinket illetőleg, sok oldalról szenvedett veszteség-okozta sebeink még mindegyre vérzenek is, amaz örvendetes körülmény szolgáljon egyrésztől hathatós indokul jó Istenünk változhatlan irgalmába vetett hitünk és bizalmunk élesztésére; másrésztől buzdító ösztönül az Ur háza dicsőségének, az iskolai nevelés és oktatás virágzásának, kölcsönös egyetértés, béke- és evangyeliomi szeretet általi emelésére, minderekefeletti pedig prot. anyaszentegyházunk törvényszentesítette jogai feletti hű és éber őrködése; vé-

Az egyházak történelmi multjára vonatkozó jelentések, ha mind beérkeznek, összehajlítván, az egyházmegye levéltárban fognak őriztetni, itt azokból csak rövid kivonatok közöltetnek némi tájékozással. Ha az Ur akarandja és élünk a most feltetstett 1865. évi törvénynek s a gymnasiumaink történelmi multját fogjuk elkészíteni s összeszedni, — s ezt is kivonatilag majdán ismertetni; így fogjuk, vagy fogják azok, kik élnek, békés-bánati egyházmegyénkben ref. egyházaink történelmi multjára vonatkozó adatokat egymásután összegyűjteni.

Békésen január 5-én 1865.

Hajnal Ábel m. k.
esperes.

A békés-bánati helv. hitv. egyházmegyébeni egyházak történelmi multjára vonatkozó adatok kivonatban.

1) Bánfalva.

Az egyház alakult 1856-ik évben, a mikor templom is vétetett, melynek hosszúsága 7, szélessége 5, magassága 1 1/2 öl, kívülről a felirással: „E ház nem egyéb, mint Istennek háza, és a menyországnak kapuja.”

Lelkész s tanító 1860-ig Séra József, 1860—1862 Kecske-méti Sámuel, 1862-től fogva Tóth Ferencz.

2) Battonya.

A battonyai jelenleg egyes. prot. egyháznak keletkezési multját adatok hiányában, homály fedi. Az anyakönyvekből kivehetőleg a gyülekezet 1829 óta leányegyház volt reform. Dombegyházhoz csatolva. Anyaegyházzá lett 1843-ik évben, a mikor Dobos András lelkész-tanítót hozott. Ily minőségben működött még a nevezett után 1847-ik évben Baranyi Ferencz. Az 1848—49. forradalmi időszak, nem kis befolyást gyakorolt arra, hogy az egyház önállóságát elvesztve, leányegyházzá legyen. Így hozott 1848-ban tanítót Szilágyi Sámuel. 1854-ben ismét lelkész-tanító Tóth Dániel váltotta fel, a tisztán tanítói hivatalát, 1862-ik év január végéig. Nevezett lelkész-tanító halálával a következő tavaszon a már tagjai számában kissé erősödött gyülekezet, az időben makói tanár Vincze Sándort hívta meg önálló lelképásztornak; honnét 1864. évi october havában a békési egyház által az itteni real-gymnasiumba tanúrl hivatott meg.

A jelenleg fennálló templom 1841-ik évben épült vályogfalból, zsindeletetűzettel, s kistoronnyal; leginkább az egyházmegye területén gyűjtött segélyadományokból. A templom hossza 7°, szélessége 2° 3', magassága 2° 3'. Az ülőhelyek négy fő szakaszban, közepe az Urasztala, s véle áttalellenben még egy szakasz ülőhely van. A templom nagyon roskadozott.

3) Békés.

I. Korszak.
1523—1731.

Alig hogy a vallástisztítás — reformatio — a XVI. század első felében édes hazánkba eljuthatott, a már ekkor is jókora népességű Békés városban azonnal alkalmas földre talált, s előbb ugyan Luther — később azonban Kálvin értelme szerint erős gyökeret ver-

te; ez utóbbi alakjában a viszontagos idők daczára is mind e mai napig sértetlen épületben megmaradt.

Legelső lelképásztora s egyszersmint a Nadányi és Massai tekintélyes családok vezénylete alatt Békésnek s környékének apostoli buzgalma reformálója *Ozrai Imre* volt, ki már 1523-ban mint békési lelképásztor működött s Luther értelmét nemcsak előszóval, hanem — de iratai által is nagy sikerrel terjeszté. Ezért történt az, hogy, mint *Ember Pálnál* — Lampe libr. II. pag. 58 — megjegyezve van, egyebek között ő is fej- és jószágvesztésre ítéltetett, vagyis egyike volt azoknak, kik ellen Budán 1523. ijetén szívtelen örvény hozatott. Nem alaptalan azon vélemény, mely szerint ő az u. n. körös-maroskői egyházmegye első esperesének tartatik.

Ozrai Imrének Luther tana mellett buzgólkodó törekvését Zwingli és Kálvin értelmének ezen vidéken is hasonlóképen apostoli buzgalma terjesztője, a viszontagos életü *Szegedi Kis István* annyira ellensúlyozta, hogy Békésnek s környékén kevés idő múlva ez utóbbi lón elfogadva, s kétségen kívül e tekintetben kifejtett érdemei méltatásaul történt az, hogy 1553-ban Békésre hivatott lelképásztornak. Budai M. O. H. első kiad. 107. lap. *Ember Pál* is, Lampe pag. 99. miután őt minden dícsérettel elhalmozta, nem kételkedik kijelenteni, hogy ezen férfin a ref. vallás tisztaságára néve kívált a sakramentomokrólí megállapításában Dévai Bíró Mátyás után különösen hálás emlékezetet érdemel.

Hogy Békés s környéke mindjárt az Ozrai Imre halála után és pedig főleg *Szegedi Kis István* buzgólkodása folytán valóban a Zwingli és Kálvin értelmére tért át: kétségtelemné teszi azon körülmény, hogy midőn a helvét hitvallás az 1567. évben tartott debreczeni zsinatban elfogadtatott, az ezt aláírt esperesek között a „tractus makoviensis inter Chrysium et Marusium” is megnevezetik; sőt ezen egyházmegye esperese éppen akkor békési lelképásztor *Szegedi Lőrincz* volt, kinek neve *Ember Pálnak*, Lampe pag. 248. így fordul elő: Laurentius Szegedi P. E. bokesiensis et senior in Körös-Marosköz.

A két Szegedi által Békésnek s környékén megszilárdított helv. hitvallást később a szent-háromságtagadó u. n. blandratistik, ha bár minden 1570. pag. 267. — Melius Péter, kísérlettek. *Ember Pálnál* — Lampe libr. II. ad annua 1570. pag. 267. — Melius Péter, Debreczenből 1570. aug. 10. II. János királyhoz küldött levelében arról van emlékezet, hogy az antitrinitarius francisco blandratistik ellen Békésen tartott vallásos szótvia, disputationio. Bod Péter „Magyar Athenás”-ában pedig fel van jegyezve, hogy Stephanus Basilus kolozsvári pap 1570. táján épen Békésre jött az unitaria vallást terjesztetni, de Melius Péter, hihetőleg a disputatio után innen kipirongatta.

Részint az egyházkerület, részint az egyházmegye levéltárából szerzett adatok szerint tehát lelképásztorok voltak a békési ref. egyházban:

1. *Ozrai Imre* 1523-ban
2. *Szegedi Kis István* 1553-ban.
3. *Szegedi Lőrincz*. Mikor kezdte s végezte hivatalát: nem tudatik. Annyi bizonyos, hogy 1567-ben békési lelképásztor volt.
4. *Baldz István*, Stephanus Basilus, 1570. év körül, a Melius Péter által kipirongatott antitrinitarius. 1570—1673. és így 103 év lefolyása alatt kik voltak a lelképásztorok: erről semmi hiteles adat.
5. *Bölcskei Mihály* 1670-ben ordináltatott Békésre lelképásztornak. Két évvel később az urvasorájja kiszolgáltattása körül tett változtatásáért hivatalából kitétetett, de miután ennek abbanhagyására magát írásilag kötelezte, visszahelyeztetett. Meddig viselte hivatalát: nem tudni.
6. *Békési András* 1703-ban volt békési lelképásztor s Debreczenből házassodott.
7. *Kabai Dániel* 1711. évi dec. 29. jegyzette be magát sajátkezőleg az egyházmegye jegyzőkönyvébe.
8. *Debreczeni Kis János* szinte sajátkezőleg írta be nevét 1716. jul. 8. az egyházmegye jegyzőkönyvébe.
9. *Bécsi Dániel* a debreczeni egyház esketői anyakönyvének tanuskodása szerint Debreczenből házassodván, 1728. évi maj. 28. esküdt. Nagy tevékenységgel kezdte meg

működését; de 1730-ban betegségbe esvén hivatalát többé nem folytathatta. Az 8 halálával végződik a békési helv. hitv. egyház történetének első korszaka.

E korszakban, 1523—1731, mennyi lehetett a békési helv. hitv. egyház népessége: biztos adatok hiányában tudni nem lehet; de hogy az nem volt csekély, következik az onnan, mert iskolája, temploma mindig volt, — ez utóbbi a viharos idők, háborúk és üldözések miatt természetesen fából építve. Három ily fából készült templom építéséről és üldözéséről van emlékezet. Egy a városi levéltárból előkerült évszám nélküli, de minden kétségen kívül a török uralom idejéből, tehát 1687 előtti korból való rovatos iv kövérke adatokat szolgáltatja: szülöttek száma: 107 fi, 94 nő, — beköltözöttek 21, összesen: 222; meghaltak száma: 124 fi, 99 nő, — összesen: 223; — házasságok: 35 pár.

Mikép kezellett ezen egész első korszakban 1523—1731. az egyház vagyona? mit fizettek a hívek párbér vagy egyháziadó cím alatt? ezekről semmi emlékezet. Azonban minden körülmény oda mutat, hogy az egyháznak minden jövedelmei a városháznál a külső előjáróság által, vagy legalább ennek felügyelete alatt álló u. n. procurátor által kezeltettek, kinek oldala mellett mintegy segédül az egyházi állott.

II. Korszak.

1732—1818.

A XVI. században, nevezetesen ennek második felében létesítették a békési egyházban egy másik lelkes állomás; előbb ugyancsak káplán, kis pap nevezettel, s egy látszik alárendelt szereppel, később azonban teljesen egyenlő jog-, hatáskör-, s fizetéssel ellátva. Egyházi gondnok 1740. után volt ugyan miudig, de folytonosan a városi hatóság felügyelete alatt; a városháznál tartott az egyház ládája, pénze; s a gondnok a tanácsnak számolt. Általán véve az egyház az időszentit lelképásztor befolyása nélkül a városi tanács által kormányoztatott. Egyházi gyűlésről legelőször 1812. évben tétetik említés; de azután 1815. évig ismét nem tartott egyházi gyűlés. Ezen évben állítottatott fel a presbyterium, de a melynek csak öt ülése van feljegyezve. Az egyházi ügyek rendes, természetesen vezetése 1818. vagis azon évben kezdődik, mikor a presbyterium szervezetett.

Lelkipásztorok voltak e korszakban:

1. Győri Sámuel 1732-ben foglalta el hivatalát s négy hónap mulva hirtelen meghalt. 2. Szikszai György 1732. aug. 1. 1774. jun. 6. Hivataloskodása kezdetén semmimű anyakönyv nem létezett; ha netalán kezdett s vezetett is valaki elődei közül ilyesmily, az az idők viszonyosságai között elpusztult. Ő tehát két jegyzőkönyvet kezdett; egyik a házasságok, szülöttek, meghaltak beírására, — másikat a nevezetesebb dolgok s események feljegyzésére. Mindkettő megvan, s ezek teszik a békési egyház anyakönyveinek I. és II. kötetét. Az ő erélye eszközölte nagyrészt, hogy az előbbi, fából készült, de roskadozó állapotban levő templom helyett egészen téglafallal új templom épült, s már 1734. nov. 28. fel is szenteltetett. Neki köszönhető, hogy 1736-ban már leánytanító állomás is szervezetett. Legelső leánytanító Nánási Dániel volt. Általában e jeles férfiú, ha — miként buzgalomhiánya miatt mindent, mit maga elbe czélul kitűzött, s ha fáradozásait nem korlát tette a csaknem egészen szerveztelen egyház rendbehozatalára nézve. Meghalt 13 napi betegség után 75 éves korában.

3. Szappanos Mihály. Még akademián volt mikor 1761. évben a már akkor nagyon elgyengült Szikszai György mellé lelképásztorul elválasztott, s a következő 1762. évben hivatalát el is foglalta. Szikszai György halála után 6 lett az egyház első vagy idősebb lelképásztora. Később tract. notáriussá lett. 1780. hivataláról lemondott s még azután mint magánzó 6 évig 1787-ig élt.

4. Szikszai Benjámin, az elhunyt derék apa Szikszai György fia. Az édes anya részére megajánlott kegyeleti idő, 1 1/2 éven keresztül segítő-pap, 1777-ben rendes lelképásztorul választott, — 3 1/2 év mulva, 1780-ban azonban Gyulára ment lelképásztorul.

5. Dömény János 1780—1816. Tanulmányait Debreczenben végezte, M.-Táron volt

iskolarektor, akademián két évig járt, a német- és francia-nyelvet teljesen értette. Alapos készséggel kitűnő szónok volt, — épen ezért híveinek szeretetét nemely fondorlatok ellenére is mind végig bírta.

6. Leócsé András, mint nevét maga írta, — a nép nyelvén Leese András 1780-ban, tehát ugyanazon évben, mikor Dömény János, választott el lelképásztorul, — együtt szenteltettek fel. 15 évig, 1794. volt békési lelképásztor.

7. Imre Mihály Leócsé halála után 1794. év második felében szolgált időközleg. 8. Zilahy János békési lelképásztorul választott 1794-ben, viselte a hivatalt 23 évig vagy is 1818-ig; hivatal nélkül esendes magányban élt 24 évig; meghalt 1841. éle 78-ik évében. Született Hajdu-Böszörményben, tanulását kezdte ugyanott, folytatta Debreczenben, hol különös figyelmet gerjesztett maga iránt a héber nyelvbeni jártassága által. 1788—1799. Füzes-Gyarmaton köztisztviselőben állott iskolarektor volt, — akademián Berlinben, Frankfurtban 2 évet töltött. A sok idegi közkedvességben állott alapos készséggel s népszerű szónok lelképásztor ellen 1817. évben vihar keletkezett s némely befolyás irigység elleni tørsalkodásának s néhány kevesek, de állásuknál fogva hatalmasok ármánykodásának lett minden alapos ok nélkül valóban sajnálatra méltó áldozata.

Templom. Békésen a reformált híveknek előtől fogva volt templomuk; azonban a 16. és 17. századok viharos körülményei miatt egymáután több ízben elpusztult. A féltelmes időkre való tekintet volt oka aztán annak, hogy csak könnyű szerrel fából építettek templomukat. Ily fából készült, azonban roskadozó állapotban levő templomot talált Békésen — mint már fentebb említve volt — Szikszai György 1732. az ő hivataloskodása kezdetén épült egészen téglából egy 11 1/2 öl hosszú, 5 öl széles, 4 öl magas templom, s 1734. fel is szenteltetett; 1736. pedig sűvénnyel körülkerítettett. A régi futorony helyett 1748. építettett egy 10 öl magas ugyancsak futorony, s ebbe 1749. óra is tétetett; 1740. egy 7, 1755. pedig egy 5 mázsás harang vététt; az előbbi ma is megvan, az utóbbi elhasadván, nagyobb harang öntésekör becsoréltetett.

A hívek folytonosan nevedő számához képest az itt említett templom mindinkább szűknek mutatkozván, a békésiek 1773. új templom s torony építhetése engedélyért folyamodtak. Egy, az ügy megvizsgálására kinoveztet megyei vegyes kiállításra ide vonatkozó véleményes jelentése alapján azonban csak a még jó karban levő régi templomnak hosszban 9, szélességben 4 öllel leendő megnagyobbíthatása, — s egyzersmind egy 10 öl magasságú futoronynak a földszínen felül 1 öre emelkedő téglalapra történendő építhetése engedtetett meg. Ezen alapjában s külalakjában részben ma is meglévő templom építése 1775-ben kezdetett meg, később 1781. többszöri kérelmezés folytán meg lön nyerve, az engedély egy kőtorony építhetése is, s ez a még 1775-ben megvetett alapon fel is épült. 1794. templom és torony körkerítéssel vététt körül.

Az egyház pecsége. Kezdetben s egész 1813-ig egyenesen az egyházat érdekelt okok miatt a város pecsétjével láttattak el. 1813-ban készítettet az egyház részére külön pecsét, mely ma is használatban van e körirattal: *Békési ref. sz. Ecclesia pecsét 1813.*

Az egyház népessége. Régebbi időkben erre vonatkozólag semmi biztos adat, — de az tény, hogy Békés lakossága nemcsak a közelében fekvő kurucz- és ráciz pusztította kisebb községek — Gerla, Fás, Megyer, Földvár, Csátdár, Kamut stb. — lakosainak részben beköltözése; hanem kézművesek s más nyugalmas helyet keresők itteni letelepedése által is időről időre szaporodott; mit bizonyít az, hogy 1791-ben 7707, 1802-ben 9325, 1816-ban 12.497 lelket számlált.

Az egyház jövedelmének forrásai, mindenkor a párok száma, az ugynevezett tanya-földek, a hívek adakozásai, és végrendeletek voltak. — 1750-ben egy pár fizetett 30 krt, földet, a hívek adakozásai, 1 véka búzát, 1 véka árpat, — 1804-ben a párbér 10 kr-özevgy felényit, földdel bírók 1 véka búzát, földtelene 2 frotot fizettek; buza és földtel-árpá fizetés maradt az előbbi; 1811-ben a párbér ismét módosítottat, hogy minden pár 1 frt fizessen, lenek elégedetlensége miatt, nevezetesen megállapítottat, hogy minden pár 1 frt fizessen, s a gabona ugy fizetessék, mint eddig. E kulcs az egyházi adóra nézve ezen egész korszakban megmaradt. Az önkéntes adakozásoknak e korszakban dicseretes példái vannak. Az egyház népmozgását illetőleg, tájékozásul következők jegyzetethetnek meg: Ház-

1790—180, 1800—223, 1810—407, 1811—531.

Lelkipásztorok fizetése. 1736. 1) Készpénz 100 vonas forint, 2) búza 25 köböl, 3) ... 8 fet. 4) Egy mákos ...

Az egyház híveinek életviteléről vonatkozólag. Békés levegője. — mindamellett, hogy

Az egyházra vonatkozó nevezetesebb események, 1733. A ráczok a kurucokat kergel-

... az alumnus deákok tartására 200 forintot küldöm.

1944

1818, —jelen évig.

előzetes halála.

9) *Sziny József* 1818. május 30. foglalta el a békési lelkipásztori állomást. — 82

Mélt. tagok: Tóth István t. Asztalos István, 1816. sept. hónap 22-én

10) Az önkéntes közszolgálat az egyház állhatatos ragaszkodása mellett a társadalmi és nemzetközi együttműködés érdekében a békéért folytatott küzdelemmel foglalkozó gyűlése által, békési lelkip

... hivatalában megkeresett. Asztalos ...

szület: 1732—10, 1740—83, 1749—21, 1755—9, 1763—60, 1771—73, 1773—05, 1781—51, 1790—88, 1800—136, 1810—170, 1817—153 pár. Születtek: 1733—147, 1746—163, 1755—181, 1763—236, 1771—267, 1774—349, 1779—394, 1790—186, 1800—543, 1810—630, 1817—557. Meghaltak: 1733—62, 1746—33, 1752—97, 1763—66, 1773—243, 1779—107, 1790—186, 1800—223, 1810—407, 1817—557.

Egyháztágok családnevei. Békés város lakosai, illetőleg a békési hely. hitv. egyháza tagjai eleitől fogva főszékelyes tiszta magyarok voltak. Voltak a vannak kitűnő rangú magyar családok nevét viselő egyháztágok, pl. Almási, Tlarsd, Csárdi, Rheda, Tordai, Kun, Dobosi, Károlyi, Bogavai, Nadasdi, Kállai, Birisd, Boeska stb. — Kihalt, vagy elköltözött családok nevei: Busi, Bajusz, Bényei, Bitten, Botos, Bőr, Dersi, Domsd, Egri, Edelényi, Eszenyi, Fenyvei, Gaadag, Hádor, Hajós, Hencsár, Irinyi, Iszédi, Kanó, Kókó, nyesi, Kánya, Kondor, Lantos, Mosik, Martius, Mómus, Noók, Nyitrai, Pazar, Perel, Pokol, Pólya, Pribék, Palotai, Pogócsás, Rheda, Sathai, Széplaki, Szencsi, Takaró, Tuba, Tarhos, Vicsai stb.

Lelepkasztorok fizetése. 1736. 1) Késpénz 100 vonás forint, 2) buza 25 köből, 3) árpa 25 köből, 4) szén 16 szekér, 5) egy öls sortés, vagy 8 frt, 6) Egy mássa ad, auctio 1 mássa, 7) vaj 2 pint, méz is két pint, auctio két-két pint, 8) fagygyú 30 font, 9) egy veder turó, 10) ordinarium atolare az egyházi felsődség rendelkezése szerint. — 1781-ben 1) késpénz 100 frt, 2) buza 30 köből, 3) árpa 30 köből 4) szén 16 szekér vagy helyette 20 frt, 5) egy sortés, vagy helyette 8 frt, 6) 8 itozé mézért, ugyanannyi vajért a egy bidog turóért 8 frt, 7) két mássa adót 8 frt, 8) egy mássa fagygyú, vagy helyette 40 kr., 9) 8 öl tűzi fa, 10) egy mássa hus, vagy helyette 4 frt, 11) fűteni való nád, vagy elegendő szalma, 12) egy telek föld, 13) Stóla a von. tract. által kiadott mód szerint. — 1807. 1) késpénz 280 frt, 2) buza 120 véka, 3) árpa 120 véka, 4) Stóla a von. tract. megállapított mód szerint 5) szántóföld 1 telek, 6) kaszáló egy negyed telek. Megjegyzendő, hogy az egyházi számadások szerint a régebbi időben is mindig volt földhasznosítás, hanem hogy mennyi, azt nem tudhatni.

Az egyház híveinek élettartamára vonatkozólag. Békés levegője, — mindamellett, hogy környékén, kivált a régebbi időkben messze elterülő rétságok voltak, — egészséges, vagyis az egészség fenntartására alkalmas volt; mire onnan lehet következtetnünk, mert a halottak anyakönyveiben hosszú életet élt egyháztágra találunk. 1781—1817-ig a 80 évet 28 — ezek közt a 90-et 10, ismét ezek közt a 100-at is 7 egyháztág érte túl.

Az egyházra vonatkozó nevezetesebb események. 1733. A ráczok a kurucokat kergetvén, mindkét csapat keresztül ment a városon, — itt az utóbbiak sok kárt tettek. — 1740. Ocsai András makói prédikátor és esperes felzárkítja a papokat, hogy tract. notariusra szavazzanak; szavazataikat biztos embertől küldjék tovább. — 1748—1750. Békés a sok elhőrlővén, az egyház a prédikátoroknak 100 frtot határozott kárpótlásul. — 1789. A templom szomszédságában 5 ház elégvén, ezek közt a templomtól délkeletre fekvő predikátor lak is elégett, — a tüz a templomba is belekapott, de az szerencsénél fogva nem tört ki. — 1791. Kuthy Ádám öcsödi predikátor és esperes rendelt, hogy a can. visitatio diurnumát az egyházak fizessék, — szinte ezek kötelesek saját papjaik diurnumát fizetni, mikor ezek tract. gyűlésre mennek, — a nagyobb egyházak 1 frt, a kisebbek 30 krt. — 1796. A katonai szállásdíj 1 krral fölébb emelotvén, az eként járulól 348 frt 59 kr. az egyháznak adatott. — 1807. A templomtól északnyugatra paplak épített. — 1803. T. Leocsó predikátor ellen Sutha Mihály rektor a város főbírájától azért, mert őt tanítványai előtt te-nek, sőt boldog-nak mondotta, elégtételt követel. — 1807. május 7-én reggeli 9 órakor I. Ferenc császár és király Békésre érkezett, a városból nál megállott, de hintájából ki sem szállva, tovább utazott. — 1809. Budai János debreceni professor felhívja az egyházat, hogy a debreceni collegium építésére ismét adakozzék. — 1811. Pécsi Imre főcurator felzárkítja az egyházat, hogy a debreceni professorok fizetéséhez gabona adással járuljon a jelen szűk évben. — 1811. A malomvági leányiskola lánál tüz támadt, s az iskolai épület megégett. — 1812. Varga István debreceni professor levélben közölni az egyháznak, hogy az alumnus diákok tartására 200 frtot küldött.

1813. Gróf Wenckheim József Antal az egyháznak adósságaitól 5 hold földet adományozott, mely be is ültetett, a mai napig is az egyháza birtokában van. Ugyanezen évben a lelepkasztorok az ekkor történt határozatból külön-külön egy-egy negyed telek földet kaptak a mélt. uraságtól azon egy-egy egész telekhez, mely részekre az 1789/ki földméréskor ugyanezen a mélt. uraság által bizonyos helyen adományoztatott — 1817. A békési előjárók folyamodnak a von. tractuara az iránt, hogy predikátorok a sz. birt. hat a templomban magyariszák, — a el is rendeltetett.

III. K o r s z a k.

1818.—jelen évig.

Részint Dömény János lelepkasztor halála, részint Zilahi János elmozdítása következtében Békésen mindkét lelepkasztori hivatal üressébe jött. Az itteni befolyásos emberek, tartva a Zilahi per utókövetkezményeitől, mert az úgy a legfelsőbb helyre vitetett tartva főleg a már ekkor erősen sürgetett kárpótlás megítéléséért, nem voltak hajlandók a lelkész választásában szerepelni. E körülmény okozta, hogy a békésiek 1818. évi márt. hóban Dobozon tartott egyházmegyei gyűlést kérték föl egyik lelepkasztor ajánlására, — mert az iránt, hogy ki legyen a másik lelepkasztor, habár még nem nyilatkoztak, tiszta voltak magukkal. Az egyházmegyei gyűlés Sipos József, akkor Szentoson gymnasiumi tanár, c. m. assessor ajánlotta a halálódás által megfűrt lelkész állomásra; kit is miután a békésiek Szentoson épen az az évi nagyponteken meghallgattak, mártus 20-án 1818 r. lelepkasztortól el is választottak.

9) Sipos József 1818. május 30. foglalta el a békési lelepkasztori állomást. — Hallott Keoskeméndi mártus 9-én 1775. Tanulást kezdte helyben, folytatva 8 éven át Debreczenben; maga iránt korán nagy figyelmet fordított a azt mindvégig megtartotta. Hallott meglehetősen vagyoni állapotnak lévén, esektől gyámoltva külföldi academiákra ment, Göttingában egy évet töltött. Hazájában, H. Szabolcsban egy évig időzött lelepkasztor volt, itt meg is házasodott; majd nagy-kőrű professzorra nyert meghívást, innét egy év múlva Szeremlére — Pest megye — hivattott lelepkasztor. 1805. évben essentis professor lett, hol 13 évet töltvén vezényelte alatt az iskola a ma ugynevezett 6 osztályú gymnasiummá emelkedett. Szentoson 1808. második házasságra lépett ma is élő Tanárki gymnasiummá emelkedett. — Alapos tudománya a képzőtségségnek sok emléket maradtak fenn az ekkor egy nevezett Tudományos Gyűjteményben; nem kis szerepet vett a Kazinczy által megindított magyar nyelv javításában. Következ munkáit adott ki: *Ó és új magyar*. Pest 1816. nevét nem tette ki. *Okolatanitók tárháza*. Pest 1817. *Három fűrés árán*. — Szentoson a szigeti lyceumba professorul, majd a borosszéki ref. egyházba lelepkasztorul, meg-hivattott; sőt ajánlatot a debreceni főiskolában is a theologiai tanácsokra. — Sipos József nagy buzgalommal sok orlélyel kezdte meg békési lelepkasztori hivatalát; azonban csak 9 évig folytathatta, mert ekkor lábai romlani kezdtek, s e baj annyira elfajult, hogy 13 évig mindig ép lélekkel ugyan, de beteges testtel volt, hivatalának csak szobában végződtet és részét teljesítette. Ily gyöngédked állapotban fordította le magyar nyelvre *Heinrich und Antonio, oder die Prosephen*, — Tschiermerek jeles munkáját, mely kézirattal meg van — *Antonio, oder die Prosephen*, — Tschiermerek jeles munkáját, mely kézirattal meg van — *Meghalt sept. 6-án 1840. — Kápláni e következők voltak: Csallag Bámul, Szokolai Bámul, Vázei József, Tatár Ferenc, Méhes László, Kosza István, Berki István, Kőrösi János.*

Még Dömény János életében t. Asztalos István, 1816. sept. hóban Ágyáról Békésre jöven, a már ekkor gyöngédked Dömény által a lelkészül fölkérte, alig három hét múlva Dömény János meghalván a közvétségnek csak hamar kiérlemlött Asztalos István a háborgatott Zilahi János lelepkasztorral együtt önállóság folytatta a lelepkasztori hivatalát 1817-ik évi tavasztól 1818-iki tavaszig, mint időközben — interims — lelkész, — ezután

10) Asztalos István az egyház állhatatos ragaszkodása mellett lelepkasztortól elválasztván, mind az egyházmegyei, mind az egyházkerületi gyűlés által, békési lelepkasztori hivatalában megerősített. Asztalos István növekedő kedvességgel folytatta hivatalát

1820. elhatározottak az elavult templomtető a belseje egészben újra építése. A lerontattak, a menyzetet lecseszték; a templom falai körül másfél öllel süllebb emellették; a mivel eddig csak a templom két végén volt kar, most az egész templomban körül öllel emellették. Mind ezen munkák iránt Csizler Antal építésszel 4,000 váltó forintért szerződött.

A templom s torony egész fedélzete, s tetőfái annyira elavulván, hogy a templom bolthajtásaira csorgott az eső víz, — ezek egészbeni újból készítése vált szükségessé. Nem

des kiadásait, s minden belhivatalnokok fizetését fedezni képes.

1858. évben a lakosság a legelő illeték szerinti részletes kiosztását elhatározná, s ennek eszközölésére szavazás után egy teljesen fölhatalmazott képviselői testület alakult, amelynek Szathmári Ká-
ván, s szolgabíró által felelősködve, — ez előnelküli Asztalos István, alelnökül Szathmári Ká-
ván, s szolgabíró által felelősködve, — az alelnök előnelküli alatt egy küldöttséget választott, s
oly urakat választotta, — majd az alelnök előnelküli alatt egy küldöttséget készített, — a küldöttség
ennek feladatát tűzte a közadományozások felől tervjavaslat készítését, — a küldöttség
tagjai Hajnal Ábel, Szombathelyi Antal, Tar-Kovács István s Belenta János voltak, — kik
17 *

elöljárókkal gyakori érütközés után, tervjavaslatok...

sőbb iskola alapjául 300 hold földet adományozott.

1860. Január 6-án tartatott az Ilteli Református

ni szándékolt, de később visszavont prof. vallás ügyében. *László Menyhért* békés-bánati s.-gondnok:

kában, — az az egyházmegyei gyűlés, melyen *Lengyelország* megjelent, s szószólást követelt.

hivatalába beiktattatott, — s mely gyűlés a hivatalból megjelent — 1920. évi 12. sz. kötetelő

cs. k. tollnok felhívása után is, tandíjbeszedés végett együtt maradnak nyitva az iskola és a szülői

Lelkek száma : 1818-ik évek 1850-ig

1842 14647 — 1846 14648 — 1847 14649 — 1848 14650 — 1849 14651 — 1850 14652 — 1851 14653 — 1852 14654 — 1853 14655 — 1854 14656 — 1855 14657 — 1856 14658 — 1857 14659 — 1858 14660 — 1859 14661 — 1860 14662 — 1861 14663 — 1862 14664 — 1863 14665 — 1864 14666 — 1865 14667 — 1866 14668 — 1867 14669 — 1868 14670 — 1869 14671 — 1870 14672 — 1871 14673 — 1872 14674 — 1873 14675 — 1874 14676 — 1875 14677 — 1876 14678 — 1877 14679 — 1878 14680 — 1879 14681 — 1880 14682 — 1881 14683 — 1882 14684 — 1883 14685 — 1884 14686 — 1885 14687 — 1886 14688 — 1887 14689 — 1888 14690 — 1889 14691 — 1890 14692 — 1891 14693 — 1892 14694 — 1893 14695 — 1894 14696 — 1895 14697 — 1896 14698 — 1897 14699 — 1898 14700 — 1899 14701 — 1900 14702 — 1901 14703 — 1902 14704 — 1903 14705 — 1904 14706 — 1905 14707 — 1906 14708 — 1907 14709 — 1908 14710 — 1909 14711 — 1910 14712 — 1911 14713 — 1912 14714 — 1913 14715 — 1914 14716 — 1915 14717 — 1916 14718 — 1917 14719 — 1918 14720 — 1919 14721 — 1920 14722 — 1921 14723 — 1922 14724 — 1923 14725 — 1924 14726 — 1925 14727 — 1926 14728 — 1927 14729 — 1928 14730 — 1929 14731 — 1930 14732 — 1931 14733 — 1932 14734 — 1933 14735 — 1934 14736 — 1935 14737 — 1936 14738 — 1937 14739 — 1938 14740 — 1939 14741 — 1940 14742 — 1941 14743 — 1942 14744 — 1943 14745 — 1944 14746 — 1945 14747 — 1946 14748 — 1947 14749 — 1948 14750 — 1949 14751 — 1950 14752 — 1951 14753 — 1952 14754 — 1953 14755 — 1954 14756 — 1955 14757 — 1956 14758 — 1957 14759 — 1958 14760 — 1959 14761 — 1960 14762 — 1961 14763 — 1962 14764 — 1963 14765 — 1964 14766 — 1965 14767 — 1966 14768 — 1967 14769 — 1968 14770 — 1969 14771 — 1970 14772 — 1971 14773 — 1972 14774 — 1973 14775 — 1974 14776 — 1975 14777 — 1976 14778 — 1977 14779 — 1978 14780 — 1979 14781 — 1980 14782 — 1981 14783 — 1982 14784 — 1983 14785 — 1984 14786 — 1985 14787 — 1986 14788 — 1987 14789 — 1988 14790 — 1989 14791 — 1990 14792 — 1991 14793 — 1992 14794 — 1993 14795 — 1994 14796 — 1995 14797 — 1996 14798 — 1997 14799 — 1998 14800 — 1999 14801 — 2000 14802 — 2001 14803 — 2002 14804 — 2003 14805 — 2004 14806 — 2005 14807 — 2006 14808 — 2007 14809 — 2008 14810 — 2009 14811 — 2010 14812 — 2011 14813 — 2012 14814 — 2013 14815 — 2014 14816 — 2015 14817 — 2016 14818 — 2017 14819 — 2018 14820 — 2019 14821 — 2020 14822 — 2021 14823 — 2022 14824 — 2023 14825 — 2024 14826 — 2025 14827 — 2026 14828 — 2027 14829 — 2028 14830 — 2029 14831 — 2030 14832 — 2031 14833 — 2032 14834 — 2033 14835 — 2034 14836 — 2035 14837 — 2036 14838 — 2037 14839 — 2038 14840 — 2039 14841 — 2040 14842 — 2041 14843 — 2042 14844 — 2043 14845 — 2044 14846 — 2045 14847 — 2046 14848 — 2047 14849 — 2048 14850 — 2049 14851 — 2050 14852 — 2051 14853 — 2052 14854 — 2053 14855 — 2054 14856 — 2055 14857 — 2056 14858 — 2057 14859 — 2058 14860 — 2059 14861 — 2060 14862 — 2061 14863 — 2062 14864 — 2063 14865 — 2064 14866 — 2065 14867 — 2066 14868 — 2067 14869 — 2068 14870 — 2069 14871 — 2070 14872 — 2071 14873 — 2072 14874 — 2073 14875 — 2074 14876 — 2075 14877 — 2076 14878 — 2077 14879 — 2078 14880 — 2079 14881 — 2080 14882 — 2081 14883 — 2082 14884 — 2083 14885 — 2084 14886 — 2085 14887 — 2086 14888 — 2087 14889 — 2088 14890 — 2089 14891 — 2090 14892 — 2091 14893 — 2092 14894 — 2093 14895 — 2094 14896 — 2095 14897 — 2096 14898 — 2097 14899 — 2098 14900 — 2099 14901 — 2100 14902 — 2101 14903 — 2102 14904 — 2103 14905 — 2104 14906 — 2105 14907 — 2106 14908 — 2107 14909 — 2108 14910 — 2109 14911 — 2110 14912 — 2111 14913 — 2112 14914 — 2113 14915 — 2114 14916 — 2115 14917 — 2116 14918 — 2117 14919 — 2118 14920 — 2119 14921 — 2120 14922 — 2121 14923 — 2122 14924 — 2123 14925 — 2124 14926 — 2125 14927 — 2126 14928 — 2127 14929 — 2128 14930 — 2129 14931 — 2130 14932 — 2131 14933 — 2132 14934 — 2133 14935 — 2134 14936 — 2135 14937 — 2136 14938 — 2137 14939 — 2138 14940 — 2139 14941 — 2140 14942 — 2141 14943 — 2142 14944 — 2143 14945 — 2144 14946 — 2145 14947 — 2146 14948 — 2147 14949 — 2148 14950 — 2149 14951 — 2150 14952 — 2151 14953 — 2152 14954 — 2153 14955 — 2154 14956 — 2155 14957 — 2156 14958 — 2157 14959 — 2158 14960 — 2159 14961 — 2160 14962 — 2161 14963 — 2162 14964 — 2163 14965 — 2164 14966 — 2165 14967 — 2166 14968 — 2167 14969 — 2168 14970 — 2169 14971 — 2170 14972 — 2171 14973 — 2172 14974 — 2173 14975 — 2174 14976 — 2175 14977 — 2176 14978 — 2177 14979 — 2178 14980 — 2179 14981 — 2180 14982 — 2181 14983 — 2182 14984 — 2183 14985 — 2184 14986 — 2185 14987 — 21

14038, — 1842. 14039, — 1846. *evben* mennyire eszközölhető volt, házankénti járás által

iskolatanitók által teljes összeírás történt, minden ez évben élt családfő s a családtagja

4) Mező-Bereény

4) MEZO-DERBY:

Első ízben alakult 1702-ik évben t. *Dajjai János* predikátor alatt, mint a debre-

...ref. egybáz anyakönyvében ide észlelőlag olvashatni, s már 1703-ban 26 házaspár-

...és az a harang, melynek hangja a szentek szívében még most is épen használható harangot öntetett.

Először is kitértek a föld alatti kunyhókban lakott települőknek nádból készült, de

Először is a föld aratási munkájában. A következő három év alatt a Rákóczy

50 Csorvász,

5) Csórvás.

Az egyház megalakulása körül nagy tevékenységet fejtett ki Tövisházi András községi bíró, és Dékán István gondnok. — Lelkésztanító: Nagy Bertalan.

6) Debelliácsa.

(Határövidéken.)

Az egyház történelmi múltjára vonatkozó beterjesztés elmaradt, — utánpótlándó.

7) Doboz.

Az egyház keletkezési idejét — adatok hiánya miatt — tudni nem lehet, egy 1767. évi jegyzőkönyvi bejegyzésből annyi bizonyos, hogy már 1616-ban — és így a reformatio kezdete után egy századdal rendezett egyház volt, s azóta, lassan bár, de mindig emelkedett, és pedig, — mert ezen egyháznak nevezetesebb pártolói vagy adományozói soha sem voltak — az egyházközség tagjai közös közremunkálásával.

A jelenben fennálló templom s torony építettett 1794—1798-ban az egyház saját költségén, és pedig egy jegyzőkönyvi bejegyzés szerint, *sem mások alamizsnájára, sem költsön pénzre nem szorultak*. Ujabbán zsindeletetett a torony 1843. a templom 1844-ik évben; melynek hosszúsága 12, szélessége 6 1/2 magassága 5 öl, befogadhat 700—800 embert.

1767. Martius 25-én kelt följegyzés szerint építettett 1712-ben egy templom toronnyal együtt, kijavítottatt 1755, és 1783. Az ezt megelőzőtt templom s toronyról — hihetileg létezett, — semmi adat sincs.

Lelkipásztorok voltak 1634-től, a jelen időkig: Marosi János, Szekeresi Bálint, Ecsedi István, Tatai Mihály, Tatai János, Tordai János, Vass Sámuel, Balog Gergely, Szoboszlai Gergely, Kocsi Tamás, Szöllősi György, Szoboszlai György, Debreczeni István, Lévai Zsigmond, Szikszai Máttyás, Újvárosi Benedek, Zágonyi Márton, Pataki János, Keresztesi József, Dávidházi Mihály, Veszprémi János, Szoboszlai Gergely, Szűgyéni-Nagy József, Márton Sándor, Kállay Sámuel, Szilágyi József, Ecsedi Gábor, Szirbik Miklós, Szilágyi József, Tatár Ferencz.

8) Dombegyháza.

A dombegyházi helv. hitv. egyház keletkezése 1815-ik évre tehető. Ez idő körül épült temploma is. Itt a lakosság semmi tulajdon földdel nem bírván, egyházzá is, mint szerződéses telep alakult. Lejárván pedig 1855-ben a lakás végezt szerződésileg biztosított idő, mielőtt újra szerződtek volna, a lakosság fele része Varga István lelkész vezetésével Szentléányfalva kinstári pusztára költözött, s ott alapított egyházat. Az ekkint felényi népességet számláló egyház, habár nagy áldozatokkal, mai napig fenn tudta magát tartani.

Lelkipásztorai voltak: Bíró Mihály, Uri Sándor, Varga István, Dvorszki András.

9) Füzes-Gyarmat.

Mint község már a XIII. században létezett; mint helv. hitv. egyház pedig a reformatiot Magyarországon első elfogadott egyházak közé tartozik. 1612. előtt már rég virágzó anyae gyház volt — 1660. Szeji Amhátt török pasa által, a II. Rákóczy György ellen viselt háborúban elpusztított, temploma azonban megkíméltetett. A folytonosan tartott háborgatások s üldözések miatt, csak 1712. térhettek vissza elhagyott tűzhelyeik romba szaporodó népesség befogadhatása végett, a felséghez beadott kérvényre nyert kedvező válasza következtében, egy porticiussal megbővítették, s erőden falait kiigazítottván, végőre II. József császár 1781. kiadván az ugynevezett Tolerantiule edictumot, a régi nádföldözött templom helyett egy egészen új, s más irányban nyúló zsindeley földel alapított templom építettett.

A jelenlegi 22 öl hosszú, és 9 1/2 öl szélességű templom, együtt a toronnyal 1798. építettett, felszenteltetett 1803.

Lelkipásztorai 1669. előtt nem levén kipuhatolhatók: ettől a jelen időkig követők: Nyiregyházi Bálint, Helmezi Mihály, Szentandrás György, Öri József, Turi Sándor, Kállai István, Pap Ferencz, Szilágyi György, Oláh Dávid András, Mogyorósi Sámuel, Pápai János, Szondi György, Bonyhai Sándor, Gacsári István, Csáknai Bénédim.

10) Gyoma.

Az 1682-ik évben Gyoma község lakosai, kik akkor mind helv. hitvallásnak voltak, a törökök által széljél üzetvén, mint egyház is, lenni megszűntek; azonban 1717-ben a szétoszláskor és alatt érintetlenül megmaradt kőtemplomot újra birtokukba vévén községg és így egyházzá is alakultak. E templomnak mikor és mely hitfelekezet által lett építéséről semmi tudomás, annyi bizonyos, hogy azt, a csaknem folytonosan tartó háborúskodás miatt kijavítani nem merészték, hanem 1718-ban helyébe nádból oszlopokra építették templomot. Ez tartós nem lehetvén 1725-ben sövényből fontak egy másikat, és csak 1735. építették vályogból, 1760. fából, és ismét 1775. vályogból. A mostani torony alapja letéteztett 1791-ben, s bádogg fedélzetét 1817. a szél levetvén, helyébe zsindeley alkalmaztatott, de a mely az 1807-ben épített templommal s két nagyobb haranggal együtt az 1848-iki tűzvész martaléka lett; ilyenné szerencsétlenség ismétlődését elhárítandó, az egyház a következő években templomát és tornyát ércfedél alá vétette.

A régi templomok nagysága épen nem tudható, a jelenlegi 25 öl hosszú, és 8 öl széles.

Lelkipásztorok 1717—1864-ig. Pati Miklós, Szőlősy István, Berhidai János, Zágonyi Márton, Hajdu János, Olesai Gaál András, Marjalaki Dániel, Kollát Mihály, Dávidházi Sámuel, Bencke István, Kása Dániel.

11) Gyula.

Környékével együtt, legelső lelkipásztorá Gálzseési István, és békési prédikátor Ozorai Imre által 1522. körül reformáltatott, s itt, az e vidéken lakott gazdag és tekintélyes földesurak adakozásából, de különösen nsgos Majsai Imre ur közreműködéséből és pártfogása alatt, a helv. hitv. egyháznak már 1545. könyvnyomdájá és virágzó főiskolája volt.

Mikor és mi okból enyészett el e már kezdetben szép virágzásnak örvendett egyház, határozottan tudni nem lehet igen hihető, hogy erre döntő befolyást gyakorolt az 1566—1695. tartott török uralom. Ezen állítás mellett szól azon tény, hogy a török uralom megszüntével ismét alakult egyház, 1718. körül, egy az uradalomtól nyert korhad épületet volt kénytelen imaházul használni egész 1795-ig, a mikor is a Gerláról beköltözött ref. családok által megszaporodván, maguk erejükből építettek templomot, de ennek sem sokáig örvendhettek az egyháztagjai, mert előbb mind két évtized elmult volna, 1801. tűzvész által hamvasztatott el belszerelvényeivel s csaknem minden harangjaival együtt. Hamvából a tiszántúli egyházkerületben eszközölt segély következtében 1802-ben kikéltvén, építette a mai templomot, melynek hossza 19, szélessége 7 öl; az ugyan ez évben épült tornya pedig 1857. bádogg fedél alatt új tetőt nyert.

Lelkipásztorok az egyház alakulásától a mai időkig Gálzseési István, ki Ozorai Imre békési lelkipásztorral Gyula és környéke reformatora volt. „A keresztén tudományról Imre békési lelkipásztorral Gyula és környéke reformatora volt. „A keresztén tudományról

való könyvekre” című műve 1538. már második kiadást ért. Szárai Mihály később baranyai superintendens, Szegedi Kis István, a catholikusoktól sokat üldözött, testileg is bántalmazott, és fogságot szenvedett s javaitól megfosztott predikátor, Mándoki, Sukorai István, Gyulai János, ez kezdett üldözött s testileg is bántalmazott vezetni, 1736-ban, mely azonban 1801. elégett; sokat üldözött s testileg is bántalmazott lelkész volt. Szőke István, Boros Mihály, Szikszai Benámin, Bécsi Miklós, Mieskey Nagy István, Juhász István, később a békés-bánati egyházmegye esperese, Kuthy Lajos, Ecsedi Gábor, Gonda Lajos, Papp Mihály.

12) M-lttebe.

Helv. hitv. egyház 1786. alakult, 1790. még csak imaháza, 1795. már temploma 18 *

volt. Jelenben építés alatt levő temploma 18 öl hosszú, 8 öl széles és 7 öl magasságára tervezetett.

Lelepkáptorok 1787—1864. Boros István, Karasi József, Pákozdi Márton, Uri Sándor, Csáki Mihály, Rónyai István, Szilágyi István, Lengyel László, Nagy Mihály, Bencze István, Kiss János, Kecskeméti Sámuel, idősközi lelkes, Mészáros László.

13) a) Klopódia.

A bácsmegyei helységekből ide hívott helv. és ág. hitv. 50 németajku családból 1847. alakult, közelebbi években csehajku lakosok is költöztek be, s folytonos szegénység és nélkülözéssel küzdve, mai napig is csak imaházzal bír, s a lelkek száma nem haladja meg a 192. Lelepkáptóra Miklósi Venczel.

13) b) Sz-Heléna.

Csehországból a Dunatorkolat tisztítása alkalmával leköltözött családokból 1825. évben alakult leánygyülekezet a Határövidéken. Akkor 130 lélekből állott, s a rom. cath. szinte csehajku lakosokkal egyesülten építettek iskolát. 1862. évig gyermekeik r. catholikus tanító által tanítottak írás- s olvasásra stb. Vallást azonban az öregebb ref. családok tanítottak a gyermekeknek. Idők múltával részint áttérés, részint új bevándorlás által, a hívek száma szaporodott, szorgalmuk által pedig anyagi erejük növekedett. Így lett, hogy 1862. évben külön iskolát, mely egyszersmint imaházul is szolgál, s tanítólakot építettek. A bevándorlások, s azután is, az idősbek közül 3 családfő, vezette az egyház ügyeit; később a szkuliai anyae gyházhoz, — 1862-ben pedig Klopódiához, csatoltattak; az itteni lelepkáptor évenként, az egyházmegye költségén utazva, 4-szer szolgáltatja ki a szent-vacsorát. 1862. esperesi elnöklet alatt presbyterek választottak, s fűlesketettek; ugyan ezen évben hívták tanítót Csehországból Bukacsek Ignácot, ki azonban 1864. septben hivataláról lemondván Csehországra visszaköltözött. Az Imaház- s iskolaépítésében Bukacsek közbefirása által Csehországból jelentékeny összegyűztettek.

14) Ref.-Kovácsbáza.

Mint helv. hitv. egyház 1814-ben alakult, s mint leánygyülekezet majd Dombegyházhoz, majd Pereghez tartozott 1851-ig, a mikor anyae gyházzá lett. Jelenlegi imaházát 1829-ben vert falból építette, s 1857-ben zsinod fedél alá vette. — Lelepkáptóra: Bíró Lajos.

15) Körös-Ladány.

A reformatio után Ozorai Imre békési és Gálszécsi István gyulai lelepkáptorok közreműködésével itt csak hamar ref. egyház alakult, de a mely 1702-ig a törökök és rá ezen idő óta az egyház semmi nagyobb vesz által nem sujtatván, önmaga erejéből élet-

Ujabb időkben kitűnő pártfogója volt az egyháznak a báró Wenckheim család. Jelenlegi temploma épült 1778-ban, nagyobbított s toronnyal ékesített 1797. ismételt kijavítások után a torony bádög fedélzet alá vétetett 1838. Lelepkáptorok 1683—1864-ig: Berkeszi János, ki a törökök által foglyul hurcoltatott el, és csak 60 aranyért bocsátott szabaddon, Szöllősi Péter, Dohányi, Vecsei, Dadaí, Köszegi, Kecskeméti János, Lepsényi Gergely, Dávidházi, ez már a debreczeni főiskolából hozott. — Debreczeni, Lacsházi, Keresztúri, Hunyadi András, Dadaí András, Szombati István, Tatai István, Csegei István, Kiss Imre, ennek idejében fogtak a templom építéshez. — Bátorkeszi József, Pákozdi István, Márton József, ez innen Debreczenbe hívatott lelepkáptorul, — Bátorkeszi József, most már másodízben, — Karsai János, Mikó Sámuel, Uri Sándor, Kolláth Mihály, egyházmegyei jegyző is volt, — Berei István, Körsi János.

16) Liebling.

Német ajku község, — egyházzá alakult II. József császár alatt, ki mind a helv. mind az ágost. hitv. egyház részére földadományozást tett. Eleinte egyenlő számmal volt a két prot. felekezet, — a helv. hitv. egyház első lelepkáptóra Hederich Jakab 1790; az ágost. egyházé pedig Hermann János. Mind két egyház leány-gyülekezetét képezték a szomszéd Rittberg községben lakó helv. és ágost. hitfelekezeti hívek. Később Hermann János rávette Hederich Jakab ref. lelepkáptort, hogy hűvel együtt menjen át Rittbergre. El is ment, de a vele átköltözött ref. hívei által háborgatott, hogy eszközöljön nekik oly jó első osztályu földet, milyennel bírtak Lieblingen. Folyamodtak is ezek a kamarához, de itt azt a választ nyerték, hogy ha a föld nem tetszik, elmehetnek más tetszés szerinti helyre. Ekkor némelyek Lieblingre, mások a Bácskába, honnét jöttek, vissza mentek. 1794-től 1806-ig Lieblingen nem volt reform. lelepkáptor, de ekkor ismét szaporodván, lelepkáptorul nyerték Gyzin Jánost, ki iskola tanítólul maga mellé felvette Hollinger Eusebiust, ki takácsmester s a papnak sógora volt. — Gyzin után lelepkáptor lett 1818-ik évben Glöckner Jakab, a mikor a lelkek száma már csak 100 körül volt, Hollinger Eusebius iskolatanító 1852-ben meghalván, azután e hivatal betöltetlen maradt, s a ref. hívek gyermekeiket az ágost. egyház iskolájában taníttatták. Részint ezen körülmény, részint Hermann János ágostai hitv. lelepkáptor tulbuzgalma miatt szembetűnő apadásnak indulván a ref. hívek száma Glöckner Jakab felsőbb helyekre többször fölterjesztett vádlópanaszra következtében 1828-ik évi oct. 22-én mindkét prot. egyházkerület a lieblingi panasz megvizsgálása s a bajok elintézése végett vegyes küldöttséget nevezett ki. — A küldöttség elnöke Machala Gábor ágost. hitv. esperes, tagjai: Simon Sámuel, mindkét prot. felekezet lelepkáptóra Temesváron, Keczei Sándor debellácsai, Rónyai István m. ittebei reform., — Wagner Károly butyini ágost. h. lptorok, — Szántó János egyhm. ref. tanácsbíró, és a helybeni két lelepkáptor, Glöckner és Hermann urak. Nem jegyeztük fel a keserű panaszokat, csak a küldöttség intézkedései közül a következőket: 1) mindenik lelepkáptor keresztele a saját hitfelekezeti kisdéket; 2) vegyes házasságokban született prot. gyermekek az apa, leányok az anya vallását kövessék; 3) ha valamelyik prot. egyháztag a másik prot. egyházba át akar menni, ezt nem lehet elfogadni azonnal, hanem az illető lelepkáptor a vallását változtatni akarót oktatás végett saját lelepkáptorához utasítsa, stb. Ez utóbbi pontot a helv. h. tiszántúli egyh. ker. nem hagyta helyben, s a hat heti oktatási intézkedést egészben megsemmisítette. A baj a vegyes küldöttség által enyhítve, de megszüntetve nem lett. Glöckner lptorok ezután is mind végig — mint ezt hátrahagyott jegyzetei, levelezései igazolják, melyeket sajátkezűleg vezetett, — s melyek a h. h. békés-bánati egyházmegye levéltára számára átadtvák, — sok bajai voltak; 6 viszontagos életét 1864-ik évben, 72 éves korában végezte be. — Liebling, temesvári egy. prot. egyházhoz csatoltatott, s az itteni lelepkáptor gondoskodik a kevés számra olvadó hívek lelki szükségletei kielégítéséről.

17) M a k ó.

Makón a ref. egyház alakulása, Magyarországon a reformatiónak terjesztésével egy időre esik, s az e vidéken alakult egyházmegye kezdetben makói tractusnak nevezetett. — A török és tatár csordák által elpusztítatva csak 1701-ben alakultatott ujfolag, és azóta szakadatlanul fennáll, és pedig önmagából, segédelmet senkiől sem fogadva el.

A legrégibb templomáról annyi tudomása van az egyháznak, hogy az sövényből fontt s sárral tapasztott épület volt, végénél egy kis fatoronnyal.

A mostani templom 1778-ban épült téglából, s három év múlva fedélzete leégett és csak 1783-ban építettett fel. A mostani téglá és kőtorony pedig 1787-ben emeltetett hozzá minden felirás nélkül.

A templom hosszúsága 17, szélessége 7, magassága 5 öl; beleférhet 2400 ember. Lelekesek: Endrédi Zsigmond 1569-ben jelen volt Váradon a Blandrata György és Dávid Ferencz megezáfolása végett tartott zsinaton, — Pankotai János, ennek idejében 1589

31) H.-M.-Vásárhely.

Városunk egyebiránt régente nem mostani helyén, t. i. a Hód tava északi partján, hanem egészen átellenes földi részen feküdt, hol 17 évf előtt a régi temető ház helyeköltözött, az Újvárosnak egy része épült. Bizonyítja ezt a régiek emlékeztése szerint 1711 táján a tóba római földi templom és toronynak a véglegesen történt beiszapolgatás előtt csak néhány éve is még láthatott omladéka. — Ekkor azonban a romokból ítélve, igen kis területű s inkább csak falu lehetett. Elpusztulása leghehlyűbben a mohácsi vész után hazakér, különösen a nyílt alföldre szállt sármalás állapotok közt dúd törökök és tatár hadak által eshetett több elő községekkel együtt, melyek neveikben maig is fenn vannak. Az ily községek lakói aztán egyesülhettek a vásár helyekkel s úgy építkeztek biztosabb helyre, a nagy és kis tónak még akkor nem szabályozott s gátakkal nem védett, nód s gyékényt termő rejték helyeire. A második település alkalmával már kétszételentől ismerték a reform. tudományt a lakosok, miután Lampe 1569-ről *Egyrő vagy Egyrt Benedek* nevű papjovallástételi igaz tudományt gyűlkezte nevében is alírta. — Ezen egyház reformátora leginkább valószínű, hogy Szegedi Kis István volt, kinek Skarizea Mité által 1548-ban írt életrajzban wittenbergi tanúlása 1541. Tásnádra lejtette és ottan a helyv reformátio érdekében lett áldásos működése 1545-re, a gyalui iskolába majd a czegeledi egyházba és iskolába hivatással 1546-ra, Temesvártól viselt hivatala pedig 1548-ra esik. Ez utóbbi hivatali állásáról tudva van, hogy a temesvári egyház és iskolán kívül a vidékekből mintegy

Az egyházajavítást e vidéken, tehát a nyíltelekentünkben is, valószínűleg párfoglaltó világi körök közül első helyen említendő *Pörényi Péter*, a mohácsi vérs után temesi gróf két S.-Patak és S.-A.-Ujhely egyházainak reformálása történetéből már 1521 óta ismerünk. Továbbá *Brandenburgi Marcho György*, ki lippai uradalmában, mikor csak a királyi adókatól távol lehetett, örömmel gyámoltál az új tudományt, s melynek következtében Lippai saját tanodájából a fiait közül 1544. Lippai Krisztof Wittenbergbe theologia tanulására küldhette. Ide számítandó *Jakait Péter özvegy, Anna*, ki egyebek közt nagy-laki várparancsnoka *Vitus Lukács* árva fiát *Johant* felfogadván, előbb ugyan a hazai, u. m. gyulai, erdélyi, s. bányai és s.-pataki iskolákban, majd 1549. Wittenbergben is taníttatván, későbbáig ismert jónévtől tudós férfiu képezette. *Petrónius Péter*, Zápolya halála után temesi bán, ki lakhelyein, u. m. Lipppán és Beszkeken nemcsak szabad folyást engedett az evangélium hirdetésének, hanem 1548. Temesvárott a várban két predikátort (Lippai Krisztof és Szegedi Kis István) tartott. — A Körös-Maros közt birtokos főurak közül ide sorozhatók a három *Nadányi*, névszerint *Melius*, *Gydrfist* és *István*, kikről Nadányi János „*Flora Hungarica*” czimű munkijában 1532-ről írja: hogy azon tudósokat, kik akkor e vidék szövétnékei voltak, u. m. Gálzszei István a gyulai, Ozorai Imrét a bekési egyház reformátorát, s a vele Wittenbergben 1530. egyttanult Turi Lukácsot oldalmázták.

De bár megalkult és gyökeret vert nálunk szerencsésen a reformatio, tudjuk hazánk történetéből, hogy főleg e vidéken a 16-ik, sőt szintén az egész 17-ik században, és mind érendhelettel béke és virágzásnak a nép, s a ref. egyházak Török, Tatár dulta, és fiainak pártoskodása tépte szaggatta e földet s népét. Népünk szájhagyományáiban maig fennak a Tököli és Rákóczy kuruczainak, majd a felzendült szomszéd rézeknek kegyetlenkedései. Különösen az utóbbiak 1690. városunk lakóinak minden marháit s vagyonát elrabolva, elvégre a bírót kényémbé huzatták s alája tűzelve vallatták a pénzért. Ennyi zaklatást nem tűrhette, 1691. ellagya az újabb lakhelyét és a nép s tisztái városokba s falvakba oszlott, leginkább Halastra, Soltra, némelyek Szegedre és Győzre, szolgálatot keresni élelémek. Hihetben a Rákóczy-fordalom multával tértek vissza. Csékely létszámok fölől hangosan szóló bizonygás az egyháznak régibb temploma, melynek tornya 1713. és 1714. má fennálló temploma (a toronyt előbb időből faalkotmány) szilárd anyagból 1720. és 21-ik években épült, s azon korban a tisztán reformátusokból állott község mint eskükhöz biztosan elért benne.

2

bábjába zöld-eserép-kályhát tétetett, mely 1818-ig szolgált. Ily körülmények kést termé-
szetes, hogy a helynek is kedvező fekvése és áldott határa időnként sok új telepedést
s kezdetleg főként reform. vallásúakat ösztönözött ide, kik közül tán legszámságban al-
győiek találhatók. Algyőt t. i. mely korábbi időkben több üldözötteknek s a mi hibeink-
nek is menhelyül szolgált, 1751. a birtokos Erdődy-családnak Bezur Ferencz nevű tiszt-
tartója a hihetileg Szegedi által ott megalapított reform. hitről minden áron a r. cathol.
egyházba áttérésre kényszeríté. Ekkor hajókra szállva, csekély vagyonukkal, pünkösdi har-
madnapján sirva ezestek át hozzánk s itt földesur és lakosság részéről szives fogadtatásra
leltek. Áthozták volt tanítójuk Nyíregyházi Bálintot is, ki nálunk leánytanítónak lett, — át-
hozták egy urasztali aranyos kelyheket is, mely nálunk szintén 1809-ig használatban volt,
midőn b. e. Kis András ur museumából ellopott. Még 1819-ben állott Algyőn azon ház,
mely a gerendába vésett betűk szerint, a reformátusok iskolaháza volt. Egyházunk ezen-
től nemcsak szilárd anyagból építhetett Isten tiszteltére szolgáló helyet, s előbb egy-
majd két rendes lelképásztori állomást szervezett; hanem az itten keletkezett r. oath. egy-
házat is 1754—1757-ki három év folytán temploma építésében 4000 rénos frttal és kézi,
ugy mint igaz napszámmal segítette, mint ez elismerve van, az 1761. jun. 20., 21., 22.
gr. Eszterházy Károly váci püspök által tartott egyházi vizsgálat jegyzőkönyvében.
Hasonló szívességet tett 1763. az építkezé esongrádi r. oath. egyház irányában is, szá-
szekeret adván templomi épületanyagoknak mintegy két mföldnyi távolságra szállatására.
1792—99. másik, az új templom építtetett, melyhez utjabban két rendes lelképás-
ztori állomás szervezteték. 1821—3. gym. díszes épület állíttatott. 1829. ugyan ezen kö-
zéptanoda belsejében úgy alakíttatott, hogy benne a bölcseleti tudományok első tan-
folyama is előadott.

Lelképásztörök : 1) *Egyri vagy Egri Benedek*, 1569. lásd fellebb.

2) *Losonczy István*, 1640. mint pap és esperes volt jelen a szathmárnémeti zsinatban.

3) *Tyukodi János*, 1669. körül, egyszersmint békési esperes.

4) *Ujlaskai Lőrincz*, 1686. táján, szintén esperes.

5) *F. Szalantai István*, 1701. óta, ugyancsak esperes.

6) *Margitai János*, 1710. körül, helybeli fi, a Nyírségen nem tudni mely egyház-
ban viselt papságából idehozott.

7) *Lenthi Pál*, 1713—21. táján, mint az ó-torpyon kívül s a templom falán belől
a szószéktől balfelől levő kőábrla feliratok mutatják. Életkora s hivatali éveiről több nem
tudatik.

8) *Vecsei György*, 1726—1742. Szoboszlóról hozott.

9) *Füredi Mihály*, 1732 vagy 1738-tól 1768. Rendkívül nagy hangjáról emlékezőtes,
kiről fennmaradt, hogy midőn a város tarján tizedében a tóparti udvarokon halott felett
prédikált, a nagy tó tulpártján a szigeten legeltető pásztörök tisztán megérthették. A bé-
kési egyházmegyének 22 évig esperese, élte utolsó éveiben egyházkerületi főjegyző. Meg-
halt 72 éves korában s az ó-templom mellé bal felől temettetvén, annak falában követ-
kező sírverse áll: „Tiszteletes lelki atyjának, Épületes tanítójának, Kedves és kegyes pás-
torának, a békési ven. Tractus 22 oszt. Seniorának meghűdegedett testét Itt temette el, si-
ralommal és reménységgel a H.-M.-Vásárhelyi egész nyáj, a Ref. Sz. Ecclesia, örök em-
lékezetben tartván, maradékaival is tartatván — 36 esztendőig tartott s Istentől megál-
dott Hűséges szolgáját. Élt 72 esztendőt. Hittel, Szeretettel, Reménységgel. 1768.”

10) *Szönyi Bénédmin*, 1744., rendes papi szolgálatban 45 évig. Meghalt 1794. Szüle-
lett Alsó-Némediben, hol atyja, kit korán elvesztett, lelképásztör volt. Mostoha atyja rossz
bánása elől édes anyja alattomban vitte a debreczeni főiskolába tanulni. Mint ünnepi kö-
vetet szerette meg és jelölte őt papjává az egyház s 1744. a németországi és bolgári
egyetemekre saját költségén kiküldte. Ő ezen egyháznak leg tudósabb, legfáradságtalanabb
s leghasznosabb lelképásztora volt, mit tanusít az általa kezdett és jelesül vezetett jegy-
zőkönyv. A békési egyházmegye esperese is volt, s mint ilyen vett részt az 1791-iki bu-
dai zsinaton. — Korgyöngöség miatt hivatalát letéve, itt halt meg és temettetett el, az ó
templom falára szegzett sírját szerint: „Itt nyugszik holt teste egy kegyes atyjának —
Szönyi Bénédminnak tulajdon magának — Kivált hív pásztora ez Ecclesiának — 45 esz-

tendőt a míg szathmárnak. — Élt 77 esztendővel esztendőket — De névében mindenkor
csak a jövődöket — Oly bülesen szathmálta egymásután öket, — Hogy felülmúlt minden
tudás papi öket. — Esperes volt köztünk, néstek érdemére — Szentül rá vigyázott kö-
telességére — Miglen elhivatott az egre egre — Hol már készen várta megérdemelt bé-
re. — Sept. 17. 1794. ó és 7 óra között.”

11) *Füredi Sándor*, 1765—1795. Mihálynak fia. Született 1739., 26 éves korában
atyja segéde lett s annak halálával utóda, majd o. m. tanácsnok. Szekelvágy, békessze-
rete, és jótékonyadgáról emlékeztet: meghalt élete 56. évében.

12) *Kiss András*, 1788—1816. Született Székcs-Fejér vármegyében Keresztessen, ta-
nult Debreczenben, ismét Madarásra ment isk. igazgatói hivatalra; majd a balkei és mar-
burgi egyetemokről hazajövé, 1788-ban Szönyi B. mellé segédül hozott, utóbb rendes
lelképásztorrá választaték. 1810. esperessé lett. Meghalt 1816. eltemették sept. 16-án az új-
városi temetőbe 64 éves korában.

13) *Lendvai János*, 1796—1813. Született Cegléden 1765. Tanulását kezdte Kees-
keméten, végezte Debreczenben; majd a jénai és erlangeni akadémiákról hazatérve előbb
ugyan segéd-, utóbb rendes lelkészül választaték, s o. m. tanácsnok is volt. — Kora ha-
lálát 48-ik évében a házi eseléd által — vigyázatlanság-e, vagy rossz akaratból? nem tu-
datik — megmérgezett kávéval okozta, melybe néje rögtön beléhalt, ő pedig később. El-
temetteték az újvárosi temetőbe 1813. aug. 31-én.

14) *Bereczk Péter*, 1796—1811. született Sz.-Gálton, tanult Debreczenben, iskolai-
gaztör volt N.-Igmándon, s azután a jénai egyetemet látogatta. Hazajötte után N.-Kőrösdön
volt időközben oktató, honnan ide ideiglenes lelkészül hivatván, hathatós szónoklatáért rendes
lelképásztorrá is választatott. — 1811. april 10-én reggeli istentisztelet alkalmával szószék-
be lépésekor szélhűdés érvén visszarogyott, s lakába vitézése után 4 óra múlva meghalt.
Még az ő idejében az új templomhoz második lelkészül hivatott.

15) *Nagy Sámuel*, 1804—1818. Született Madarason, tanulását kezdte ugyanott s
végezte Debreczenben, s a jénai egyetemről hazatérte után ide meghivatott, 14 évig tar-
tott közkedvességgel szolgálatát után szülőföldére meghivatván, 1818. april 20-án oda el-
költözött s ugyanott halt meg. Bereczk Péter után rendes lelkészül hozott.

16) *Polyák Mihály*, 1812—1819. Ezen évi april 20-án kecskeméti első papságra hi-
vatván elfogadta. Később lett a kecskeméti egyházmegye esperesévé, majd dunamelléki
egyházkerületi főjegyző s végre 1847. superintendens. Meghalt 1854.

A helvét hitvallású békés-bánati egyházmegyében egyházak arakönyvei, s ingatlan vagyonaikról hivatalos kimutatás az 1863-ik évről.

[illegible]

Összeállította s egyházmegyei gyűlés eleibe terjeszti Békésen nov. 8-án 1864.

Hajnal Ábel m. k.
esperes.